

КАРЛОВЦИ И КАРЛОВАЧКА ГИМНАЗИЈА У СЕЋАЊИМА ДР ВЛАДАНА МАКСИМОВИЋА*

У раду је дајта слика Карловаца и знамениите Карловачке гимназије из угла православног богословског писца и теолога, професора философије и етике, предавача у Карловачкој богословији и Православном богословском факултету у Загребу др Владана Максимовића (1879–1956). Анализирано је његово необјављено мемоарско дело које представља прилог културној историји Срба у Војводини крајем 19. века и у коме је он изнео своја сећања и искуства из времена када је био карловачки ђак.

Један од најважнијих културних, духовних и економских центара српског народа кроз историју, чије зрачење се осећало у свим српским земљама, били су Сремски Карловци. Карловачко подручје је током векова прелазило из руке у руку, налазећи се под римском, угарском, турском и Хабзбуршком влашћу. Управо у Сремским Карловцима закључен је 1699. године мир између Османског царства и Свете лиге, по коме су Карловци припали Хабзбуршкој монархији и више од два века, све до дезинтеграције те државе после Великог рата, остали у њеном саставу. Налазећи се најпре у склопу Војне крајине, у време царице Марије Терезије град је проглашен за слободну војничку варош – комунитет, под управом Магистрата. За време Хабзбурговаца Карловци су постали седиште митрополије (1713), а митрополити Мојсеј Петровић, Вићентије Јовановић, Павле Ненадовић и Стефан Стратимировић подстицали су културни и просветни развој града окупљајући учене људе, оснивајући школе и подижући црквена и друга здања¹. Карловци су били чувени по својој Великој српској православној гимназији² и Богословији³. Ту је почетком 19. века деловало научно друштво „Карловачки круг”, а касније

*Чланак је написан као резултат рада на пројекту Срби и Србија у југословенском и међународном контексту: унутрашњи развитак и положај у европској/светској заједници (ев. бр. 47027), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Више о прошлости Карловаца: Ж. Димић, *Сремски Карловци*, Сремски Карловци, 2003; В. Константиновић, *Карловци са њиховом околином*, Сремски Карловци, 1882.

² К. Петровић, *Историја Српске православне велике гимназије карловачке*, Нови Сад, 1951.

³ Н. Гавриловић, *Карловачка богословија (1794–1920)*, Сремски Карловци, 1984.

су излазила два утицајна листа: „Српски сион” (1895–1907) и „Бранково коло” (1895–1914)⁴. У Карловцима су одржана два значајна народна сабора: Мајска скупштина за време револуције 1848. и Благовештенски сабор 1861⁵.

Кроз Карловце су пролазили бројни путници и путописци, бележећи своје утиске о граду и његовој околини⁶. Један од карловачких житеља, који је годинама живео у њему иако није био рођени Карловчанин, био је православни богословски писац и теолог др Владан Максимовић (1879–1956), професор Карловачке богословије десетак година пред Први светски рат и поново од 1917. до 1919. године. Родом из сремског села Прхова, Максимовић је завршио Српску православну велику гимназију у Сремским Карловцима, затим је похађао Карловачку богословију и школовање окончао на Духовној академији у Москви⁷. Као ђак, он је у Карловцима провео последњу деценију 19. века, и о својим искуствима из тог времена писао је пред крај живота у мемоарима који још увек чекају на објављивање, а који се чувају у Рукописном одељењу Матице српске у Новом Саду.

Ђаковање Владана Максимовића одвијало се управо у време када су у граду започели велики грађевински захвати, и то на иницијативу патријарха Георгија Бранковића и према замислима архитекте Владимира Николића. Захваљујући томе, у последњој деценији 19. и на почетку 20. века подигнуто је више репрезентативних објеката: зграда гимназије и богословије, Патријаршијски двор, палата црквено-народних фондова, Богословски семинар – интернат за ђаке Богословије и напослетку Стефа-

⁴ Б. В. Станковић, *Бранково коло: студија о листу Бранково коло 1895–1914*, Сремски Карловци, 1994; С. Живковић, *Бранково коло (1895–1914)*, Зборник Матице српске за славистику, бр. 31, Нови Сад, 1985, 83-147; В. Матовић, *Бранково коло*, Даница: српски народни илустровани календар за годину 1999, год. 7, Београд, 2000, стр. 266-277.

⁵ В. Ђ. Крстић, *Историја Срба у Угарској (1790–1918)*, Нови Сад, 2013, 98-110, 265-271.

⁶ Ж. Димић, *Овде живе Срби: страни пућници и пућописци о Сремским Карловцима од друге половине XV до прве половине XX века*, Ветерник, 2001.

⁷ Више о др Владану Максимовићу и његовом делу: С. Божић, *Др Владан Максимовић, ученик и професор Карловачке богословије*, Црквене студије, књ. XV, бр. 15, Ниш, 2018, 581-592; Д. М. Калезић, *Философски рад Владана Максимовића*, Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати, Зборник радова, књ. 5, прир. Б. Шијаковић, Београд, 2010, 42-45; Б. Лубардић, *Трње у венцу живојиа: Полемика др Владана Л. Максимовића и др Аїџанасија М. Поїовића око основа хришћанске философије морала (гео I)*, Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати, Зборник радова, књ. 5, прир. Б. Шијаковић, Београд, 2010, 46-103; Б. Лубардић, *Трње у венцу живојиа: Полемика др Владана Л. Максимовића и др Аїџанасија М. Поїовића око основа хришћанске философије морала (гео II)*, Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати, Зборник радова, књ. 6, прир. Б. Шијаковић, Београд, 2010, 49-93.

неум – интернат за гимназијалце⁸. Млади Владан добро је запамтио како су изгледали Карловци пре него што су добили нови урбанистички лик. Те 1890. године, када је он пристигао, стара зграда гимназије била је срушена и почели су припремни радови на подизању нове зграде, завршене у лето 1891. Дечак је тако био у прилици да од другог разреда надаље похађа наставу у новој, велелепној згради. И други делови града разликовали су се од потоње физиономије Карловаца. О томе В. Максимовић пише: „На месту данашњих патријаршиских двора стојала је стара, једносратна зграда Митрополије. На месту где је основна школа била је стара оронута зграда у коју се пењало на десетак степеница. Место где је сада Соколски дом др. Лазе Поповића и нова основна школа било је празно, а на месту где су сада црквено-народни фондови, Богословски Семинар, Стефанеум, налазила се дрвара и грађара трговца Јанковића званог Шома, ограђена старом, полутрулом оградом од дасака. Највећа зграда на пијаци била је „манистрет“ са великим рељефом двоглавог аустриског орла на зиду горњег спрата. Преко пута од Торерова хотела била је крчма Бранка Стојановића звана „код буренцета“. У доњем делу вароши била је зграда са дрвеном колоном, остатак из турског доба, која је служила за преноћиште најбеднијим људима и звала се „код Рутоње“⁹. Хотелијерску понуду Карловаца употпуњавао је и „Hotel Mita zum Propheten“, касније назван „Код кир Мите“, док је „Hotel Torer zum Trompeter“ добио назив „Код трубача“. У та два хотела одседали су углавном трговци који су долазили у Карловце да купе вино, сећао се Максимовић¹⁰.

Млади Владан посебно је био фасциниран тиме што су карловачке улице, поплочане крупним каменом, ноћу биле осветљене петролејским лампама у фењерима, а што он, као дете са села, до доласка у град није био у прилици да види. Своје дивљење лепоти упаљених фењера дечак је, под налетом инспирације, одмах преточио у стихове. Максимовић се дивио и чесми „Четири лава“, подигнутој 1799. године у част завршетка првог градског водовода. После широких сремских шорова на које је био навикао у детињству, карловачке улице чиниле су му се уске и тесне. Дечакову пажњу привукла је железничка пруга с вагонима и локомотивама, што такође никада раније није видео. И Дунав с лађама које су пловиле по реци и укотвљавале се у карловачком пристаништу био је приказ који га је потпуно очарао. За неколико дана млади Владан је обишао цео град, а затим је отишао на Магарчево брдо, један од три брега (осим Краљевог

⁸ Г. Васин, *Кинијорска делатносћ патријарха Георџија Бранковића у Сремским Карловцима*, Споменица Историјског архива „Срем“, бр. 7, Сремска Митровица, 2008, 46-61; Г. Васин, *Патријарх Георџије Бранковић и његово доба 1890–1907*, Нови Сад, 2014, 263 и даље.

⁹ РОМС, М12.442, Владан Л. Максимовић, *Успомене (Прилоџ културној историји Срба у Војводини крајем XIX века): Моје ђаковање*, 4.

¹⁰ *Истџо*, 4-5.

брда и Черата) у чијем подножју се налазе Карловци и с кога се пружа чаробан поглед на град¹¹.

Природне лепоте у околини Карловаца остале су заувек урезане у Максимовићевом сећању. Пејзаж је био изузетно питом, испресецан валовитим брежуљцима, виноградима, воћњацима, усевима или зеленом травом. Такво окружење привлачило је Карловчане, па и младог Владана. Он је често с друштвом излазио из града ради шетње и одмора у пре-красној природи, ради уживања у грожђу и осталом сезонском воћу, ради скупљања биљака за хербаријум и хватања лептира и других инсеката за школске збирке. Дока, травната долина испод Черата, била је место за дечје игре, лоптање, тркање и друге. Посебно задовољство причињавала је шетња путем према Новом Саду, до Цркве Снежне Госпе на Текијама. Омиљено излетиште било је Стражилово, где је Владан са друговима обилазио гроб Бранка Радичевића и с одушевљењем посматрао призоре који су се с врха брда указивали на хоризонту¹².

Пошто се осврнуо на изглед града и околине, др Владан Максимовић је представио карловачко становништво. У време његовог школовања оно није било компактно, већ се делило на две велике групе. Половину грађана чинили су Срби, укључујући и оне који су се тако осећали иако нису били српског порекла, а друга половина међу Србима је била позната под заједничким именом Шокци. Тај део становништва био је разнородан, а чинили су га, осим правих Шокаца, похраћени Немци, Чеси, Пољаци, Словаци, „Галицијани“¹³ и други. Сви они сматрали су се Хрватима због припадности римокатоличкој цркви. Насеље на периферији Карловаца – који су се делили на Горњи и Доњи град – звало се „Швапска“, јер су у њему живели потомци Немаца досељених у 18. веку, који су већ у трећем колену потпуно заборавили матерњи језик, а због вере се прогласили за Хрвате. Да би доказао да су то уистину били Немци, Максимовић је навео њихова, чисто немачка презимена Апел, Мецинг, Шверер, Глајх, Хан и упозорио на то да су се они и по спољашњим обележјима разликовали од староседелаца Срба и Шокаца. Док је кроатизовано германско становништво насељавало горњи део Доњег града, у горњем делу Горњег града били су настањени претежно Цигани који су се, исповедајући православље, сматрали Србима¹⁴.

Професија која је била доминантна међу карловачким Србима (и Шокцима) била је земљорадња, и то виноградарство. Међутим, Максимовић је запажао да српска заједница није представљала јединствену

¹¹ *Истѿо*, 5-6.

¹² *Истѿо*, стр. 22-24.

¹³ Галицијани је термин који се користио за означавање Русина–Малоруса (Украјинаца).

¹⁴ РОМС, М12.442, Владан Ј. Максимовић, *Устѿомене (Прилоѿ културној истѿорији Срба у Војводини крајем XIX века): Моје ђаковање*, 7.

друштвену групу. Осим земљорадника виноградача као посебне скупине, постојала је и група интелектуалаца: гимназијских наставника, судија, чиновника, пензионера, учитеља, богатих трговаца. У трећој групи налазили су се патријарх и његови сарадници, монаси, професори Богословије, свештеници, теолози. Међу карловачким Србима био је препознатљив и круг госпођа, већином удовица, које су се доселиле из разних крајева Војводине ради школовања своје деце и које су се због лошег имовинског стања бавиле изнајмљивањем соба ђацима¹⁵.

Слојевита социјална структура одражавала се и на друштвени живот Карловчана. Сваки слој живео је помало издвојено од оних других и социјална комуникација одвијала се углавном унутар друштвених група. С тим у вези, др Владан Максимовић је покренуо и питање међунационалних односа у Карловцима. Земљорадници-винаградари Срби и Шокци словенског порекла живели су, према његовом сведочењу, у добросуседским односима. Међутим, била је приметна напетост између кроатизованих Немаца и других народа с једне стране, и Срба с друге. „Хрвати” – о чијем аутентичном хрватству, како је наш писац с правом увиђао, није могло бити ни говора и о којима је он због тога увек писао под знацима навода – били су већином франковци, „србождери”, који су с неодобравањем гледали на духовни живот Срба у православљу. Важно је Максимовићево запажање о улози римокатоличких свештеника у подстицању шовинизма, која је била битна, чак и пресудна. Док су поједини свештеници били толерантни и с уважавањем се односили према православљу, дотле су и односи међу карловачким ђацима били другарски и коректни. Ступањем на дужност оних свештеника који су били искључиви и нетрпељиви према православној духовности, односи међу децом постајали су све затегнутији. Млади Карловчани несрпског порекла све више су збијали своје редове удаљавајући се, очигледно под упливом својих духовних пастира, од другова Срба¹⁶.

Пишући о граду у коме је провео године ране младости и део свог зрелог доба, др Владан Максимовић оставио је и описе живописних ликова неких карловачких грађана. То нису били богати и угледни појединци већ људи с улице, без којих се није могла замислити карловачка свакодневица. Они су учинили велики утисак на младог Владана и трајно су остали у његовом памћењу. То су били тзв. „божјаци”, душевно болесне особе зависне од милостиње и познате под надимцима др Цепаница, Пеца Чворак, Паја Тилдика и алкохоличари писмоноша Домин и Паја Вучанин. Ђацима, па и самом Владану, они су деловали необично и интересантно, па су их често зачикавали и смишљали разне несташлуке у намери да те људе испровоцирају и изазову неку њихову реакцију која ће бити забав-

¹⁵ *Истио*, 8.

¹⁶ *Истио*, 9-10.

на и којој ће се смејати¹⁷. Осим неколико слабоумних појава и бекрија, у карловачком друштву истицао се, на сасвим другачији начин, али у сваком случају као несвакидашња појава, и адвокат Јован Јовић, чијом је особеном личношћу Максимовић био изузетно импресиониран. Средовечан, имућан, али повучен и усамљен, најчешће намргођен и зловољан, Јовић је био познат по извесним испадима у понашању. Члан Радикалне странке и велики русофил, живот је окончао самоубиством инатећи се, како је сазнао наш писац, са Творцем. Идеја да он сам не буде тај који ће одлучити о тренутку сопствене смрти није му била прихватљива и зато је решио да пре времена прекине своје постојање¹⁸.

Пажљив посматрач града, градског живота, друштвених односа и занимљивих људи, млади Владан је у средишту пажње држао гимназију, која је давала тон општој атмосфери Карловаца. Пошто је описао успешно положен, симболичан пријемни испит који му је омогућио да се упише у школу, Максимовић је објаснио каква је ситуација у том тренутку владала у погледу наставних просторија. Школске 1890/91, када је пошао у гимназију, нова школска зграда била је у изградњи, те су часови држани у разним изнајмљеним кућама. Пошто су те куће биле удаљене једна од друге, намењене различитим разредима, професори су у паузама између предавања морали ићи с краја на крај Карловаца. Губећи доста времена у кретању по граду, они нису успевали да држе часове у пуном трајању, већ су их морали скраћивати. Тако је прва Максимовићева година у Карловачкој гимназији протекла прилично импровизовано услед ванредних околности у којима се школа налазила¹⁹.

Када је основана 1791. године, Карловачка гимназија била је смештена у згради некадашње Латинске школе. Иако више пута преправљана, она није имала одговарајуће услове за рад, па је већ патријарх Јосиф Рајачић желео да подигне нову зграду. Ту идеју прихватио је патријарх Герман Анђелић, а реализовао је његов брат Стеван Анђелић, парох и прота митровачки, који је финансирао изградњу. Зграда је подигнута према пројекту будимпештанског архитекте Јулија Партоша, и то у стилу српских средњовековних манастира. Препознатљива је по богатој спољној декорацији, величанственом улазу и допадљивим орнаментима око прозора. Завршена је октобра 1891, чиме је најстарија гимназија код Срба, отворена на иницијативу и уз материјалну помоћ митрополита Стефана Стратимировића, трговца Димитрија Анастасијевића Сабова и других карловачких грађана, коначно добила одговарајуће просторије²⁰.

¹⁷ *Истио*, 15-21.

¹⁸ *Истио*, 21в-21е.

¹⁹ *Истио*, 24.

²⁰ К. Петровић, *нав. дело*, 246–249.

Карловачка гимназија била је не само најстарија већ и најбоља школа у целокупном српству. После година проведених под њеним кровом, из Карловачке гимназије излазили су веома образовани млади људи. То је био резултат, како је тврдио још Никола Радојчић, више фактора: у њу су се уписивали не само ђаци с локалног подручја, већ натпросечно даровита деца из свих српских крајева, сви наставници били су исте, православне вере, сви су припадали истом, српском народу и сви су били стално запослени у школи²¹. Да је Карловачка гимназија била најбоља било је мишљење и др Владана Максимовића. Он је тачно уочавао да је она деловала на два нивоа, спољашњем и унутрашњем. Да би могла да опстане у држави која је с негодовањем пратила покушаје еманципације српског народа, чврсто се држала од власти наметнутог програма рада настојећи да га реализује чак и потпуније него што су га остваривале државне гимназије. Патронат на челу с патријархом бринуо је да гимназија има на располагању сва неопходна учила, а и сами ђаци су се трудили да одрже углед своје школе. У Максимовићево време учило се много и озбиљно, чак толико да су ученици виших разреда били преоптерећени. Већина их је била одлична или врло добра, а колико је висок био ниво знања који се добијао у Карловачкој гимназији постаје јасно када се има у виду да су њени ђаци с довољним успехом у новосадској гимназији постајали одликаши. Међутим, оно што је карловачке ђаке чинило специфичним у односу на гимназисте из других школа није било само обимно и солидно знање. Тајна је била пре свега у унутрашњем, невидљивом али моћном програму који се морао крити све до краха Монархије 1918. Тај програм имао је српско-православни карактер, а Максимовић га је звао „васпитање у црквености”. Другим речима, наш писац је узроке успешности Карловачке гимназије тражио, попут Н. Радојчића, у томе што су је основали православни Срби са циљем да буде расадник православља и српства, у томе што је то била конфесионална школа, односно нека врста експозитуре православне цркве у Аустроугарској²².

У чему се састојало „васпитање у црквености”?

На почетку сваке школске године у цркви се одржавало свечано „призивање Св. Духа”. Присуствовали су му сви гимназијалци и сви њихови професори на челу са директором, цела Богословија и изванредан број грађана. Богослужење је трајало нешто више од пола сата, а заједно са свештеницима појали су и ђаци. Цео обред остављао је дубок и трајан утисак на све присутне, подижући самопоуздање младих и подстичући њихова очекивања у погледу успеха у школовању. Богослужење се одржавало и на крају сваке школске године као благодарeње Богу за успешан

²¹ Н. Радојчић, *О тајни успeха Карловачке гимназије*, Летопис Матице српске, год. 115, књ. 355, св. 1–2, Нови Сад, 1941, 1–10.

²² *Исто*, 57–58.

завршетак рада. Суботом и уочи сваког празника цела гимназија редовно је ишла на вечерњу службу. Свечано су прослављани дан Св. Саве и Лазарева субота – врбица. Такође, цела гимназија ишла је на сахране чланова Патроната, гимназијских добротвора и угледнијих грађана. Опело и појање „великог карловачког Свјати Боже“ снажно је деловало на младе људе, надахњујући њихова верска осећања и подсећајући их на то да увек и у свему треба да се ослањају на Творца²³.

Било је и других фактора који су, према Максимовићевом мишљењу, утицали на развијање верског духа карловачких ђака. Пре свега, српска народно-црквена аутономија у Аустроугарској. Најважнија установа српског аутономног живота били су народно-црквени сабори у које су бирана црквена и световна лица и који су се бавили верским и просветним питањима. Сабори су се састајали у Карловцима и ученицима виших разреда гимназије и богословије било је дозвољено да присуствују седницама. Велики утицај на ђаке имали су и фрушкогорски манастири, који су примали на летовање сиромашне карловачке гимназијалце. Тако су дечаци своје слободно време проводили у окружењу које је било окренуто оностраним, божанским вечним силама и енергијама. Значајно васпитно дејство у правцу православне духовности имала је манастирска слава Видовдан у Раваници, где су почивале мошти кнеза Лазара. Цела гимназија је уочи Видовдана пешке кретала на славу. Ђаци су се заустављали у Иригу, где би преспавали код гостољубивих грађана. Пут се настављао ујутру и гимназијалци би заједно с народом из околине проводили дан у Раваници. Ту се служила литургија, око манастира је ишла литија, а ликовне представе Косовске битке и других догађаја из српске историје будиле су у младима национална осећања²⁴.

Максимовић ставља акценат и на екстеријер и ентеријер Карловачке гимназије као на битан чинилац у формирању погледа на свет њених полазника. На новој згради био је постављен натпис крупним златним словима „Браћа Анђелићи српском народу“, а у свечаној сали школе налазила се биста патријарха Германа и велика уметничка слика која је у виду три женске фигуре представљала три хришћанске врлине Веру, Наду и Љубав. Осим те слике, били су истакнути и портрети Срба добротвора гимназије. Почетком сваке године, на дан Св. Стефана, служен је помен митрополиту Стефану Стратимировићу и осталим оснивачима и добротворима школе. Том приликом би један ученик осмог разреда у цркви одржао говор о историји оснивања гимназије, у коме би поменуо понаособ све њене осниваче и добротворе. Тако је карловачки ђак на сваком кораку наилазио на нешто што га је подсећало на повезаност његове школе са црквом, свештенством, православљем и српством, а у

²³ *Истио*, 58-61.

²⁴ *Истио*, 64-65.

помном чувању традиција налазио је подстреке за своја прегнућа²⁵. Контакт с духовношћу остваривао се и кроз стално присуство патријарха у Карловцима, његовог двора и придворних калуђера. У граду су се често састајали сви епископи Карловачке митрополије, у двор су долазили архимандрити и игумани фрушкогорских манастира, свештеници, чланови конзисторије и других тела народно-црквене аутономије, тако да су ђаци могли да виде и упознају сва та лица. Професори Богословије већином су били свештеници, а многи од њих и придворни калуђери. У посете полазницима те школе долазили су родитељи свештеници, а у Карловцима је био окружни прота с капеланом и три парохијска свештеника. Гимназијалци су долазили у додир са свима њима и често се кретали у њиховом друштву²⁶.

Осим свега тога, веома важан моменат за уобличавање концепције света карловачких младића с православне и, уопште, хришћанске тачке гледишта била је, према др Владану Максимовићу, настава веронауке. То је био једини предмет који је исти наставник, катихета, предавао током целог школовања и тако био у могућности да познаје све дечаке и да брине о њима и њиховом моралном владању. Али још важније од тога што је један предавач водио ђаке свих осам година било је то што су све дисциплине из области веронауке – за разлику од осталих предмета – чиниле један заокружен и јединствен теолошки систем. То је посебно долазило до изражаја у вишим разредима у којима се изучавала догматика и хришћанска етика. Веронаука је била једини предмет који је разматрао питања живота и смрти, човековог постојања у друштву и његовог става према свету и животу. Баш тај јединствен поглед на свет и живот усекао се у душе карловачких ђака дајући печат њиховој егзистенцији²⁷.

Да су карловачки ђаци толико били прожети духом православља да је он исијавао из њих и вршио готово магичан утицај на људе који би се нашли у њиховој близини, Максимовић је илустровао једном анегдотом. На путу ка Русији наш писац нашао се у Бечу и с групом некадашњих карловачких ђака једно вече је провео у бечком ноћном локалу. То је било место у коме се скупљао престонички полусвет, у коме се слушала лака, бучна музика уз коју су се забављали људи сумњивог морала. У неком тренутку, Максимовићев друг из Карловачке гимназије пришао је клавиру и почео да изводи црквену композицију, а остали пријатељи окупили су се око њега и почели да певају. Утисак који је чудесна духовна музика, толико различита од бурних кафанских звукова, изазвала на присутне, био је тренутан. Истог момента, расположење у локалу се

²⁵ *Истио*, 65-66.

²⁶ *Истио*, 68-69.

²⁷ *Истио*, 66-67.

потпуно променило, присутни су престали да чаврљају, озбиљили су се и пренеражено и врло пажљиво слушали непознате тонове који су у њима изазивали дубоке и искрене емоције. Такав ефекат могли су да постигну само карловачки ђаци, закључио је Максимовић ову причу. Читав догађај био је спонтани израз духа православља који су они упили током школовања и који је дубоко усађен у њихову свест и подсвест. Бечка епизода била је „крик срца за чистотом и лепотом душе изазван контрастом прљавог ноћног локала”²⁸.

Максимовић је запажао и то да је дух српско-православне црквености постојао и у ширим круговима народа у Војводини, и то захваљујући управо карловачким ђацима који су га распростирали на повратку са школовања у своје родне градове и села²⁹.

Но и поред чврсте хришћанско-православне оријентације и оцрковљености, карловачки ђаци нису били клерикални нити шовинистички настројени, наглашавао је др Владан Максимовић. Напротив. Они су искрено волели позитивне стране и српства и православља и хришћанства и осуђивали фарисејство и лицемерје које су примећивали код појединих представника вишег клера. Клерикални дух који ионако није био претерано изражен у православној цркви, за разлику од римокатоличке, како Максимовић с правом примећује, био је стран и нимало симпатичан карловачким гимназијалцима³⁰. Исто тако, на омладину нису имале скоро никаквог уплива ни „напредне” социјалистичке идеје које су почеле да се јављају у време када је наш писац похађао Карловачку гимназију. Врло су били ретки ученици који су их прихватили. Један од њих био је Максимовићев школски друг Васа Стајић, касније познати писац, филозоф, историчар, секретар и председник Матице српске који се у последњем периоду живота декларисао као комуниста и чак се придружио НОБ-у да би на крају, пред смрт, поверио Максимовићу да се потпуно разочарао у режим успостављен после 1945. јер није испунио његова очекивања³¹.

Осим што је писао о ђацима, начину њиховог васпитавања и духу који је владао у гимназији, др Владан Максимовић оставио је и портрете својих професора, желећи да положи венце на гробове тих врских људи редовима које им је посветио. У гимназију га је примио временски директор Стеван Лазић који је у целом граду и шире био веома уважен и поштован. Наследио га је Васа Вујић, хелениста и обожаваалац српске народне поезије. Мање строг од свог претходника и веома стидљив, он је, по Максимовићевом мишљењу, био човек великог поштења. Милан Недељковић, професор географије, историје и немачког језика, касније на-

²⁸ *Истио*, 62-63.

²⁹ *Истио*, 63.

³⁰ *Истио*, 70-71.

³¹ *Истио*, 69.

родни посланик у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, био је изврстан предавач кога су ђаци слушали с одушевљењем, велики родољуб и козер. Историју је знао занимљиво да предаје и професор Петар Нинковић, мада је чешће само задавао да се лекције науче из уџбеника. Максимовић га је запамтио по томе што није дозвољавао употребу страних речи, нарочито кроатизама чије значење ученици уопште нису разумели. Бавио се ловом, био је веома учтив и породичан човек. Међу наставницима је било и оних које наш писац није волео. Велику нетрпељивост осећао је према Ђорђу Магарашевићу, званом „Ђокица рис“, професору латинског и српског језика, који га је тукао и који није уживао симпатије ни осталих ђака. За разлику од Магарашевића, дечацима је импоновао Стеван Поповић, професор природних наука, отац оснивача Српског сокола Лазе Поповића и присталица Радикалне странке. Он је био углађен господин обучен по последњој моди, велики заљубљеник у своју струку чији је развој непрекидно пратио, увек спреман да на занимљив и сугестиван начин пренесе слушаоцима све што зна. Максимовићеве успомене на Павла Марковића-Адамова, „џика Пају“, доста су скромне и своде се на то да он није успевао да заинтересује ученике за грчки језик који је предавао, јер је био веома заузет књижевним радом. Ипак, Адамова су ђаци волели и поштовали, а он је оне најдаровитије окупљао у уредништву „Бранковог кола“. Поштован је био и професор математике и немачког језика Душан Сперњак, човек широке ерудиције, увек озбиљан и дистанциран, благонаклон према вредним, а строг и неумољив према немарним ученицима. Професор латинског, српског и грчког језика, касније и директор гимназије Радивоје Врховац, такође је био озбиљан и на одстојању, сталожен и отмен, строг и непопустљив. На своје ђаке извршио је трајан васпитни утицај. Веома лоше мишљење Максимовић је имао о професору математике Светиславу Коларовићу „Цоли“, човеку тешке нарави и не баш најбољем предавачу, немилосрдном човеку који није презао од тога да се физички сурово обрачунава са децом. Колико није трпео Коларовића, толико је наш писац био наклоњен Јовану Живановићу „Јоџики“, познатом лингвисти, професору српског и црквенословенског језика, аутору одличног уџбеника о пчеларству, који је вешто умео да пренесе на ђаке своју љубав према матерњем језику. Учен и културан био је и професор латинског језика Глигорije Барусковић, али Максимовића је одушевљавала пре свега људска доброта и хуманост. Међу ђацима је био омиљен и син директора Стевана Лазића Глиша Лазић. Тај професор латинског језика био је познат по досеткама којима је засмејавао не само ђаке већ и цело карловачко друштво. Професор музике Душан Котур није предавао Максимовићу, али су се њих двојица касније спријатељили. Наш писац је у том скромном, у свему скептичном и према свему, па и према самом себи веома критичном човеку, нашао одличног друга. Павле Миљушевић,

учитељ гимнастике, није уживао ауторитет у школи, што је покушавао да надомести строгим приступом и извесном грубошћу³².

Веронауку, као веома битан предмет за профилисање духовне атмосфере која је прожимала Карловачку гимназију, Максимовићу су предавала четири професора и сви они остали су му у најлепшем сећању. То су били Јован Латинкић, будући патријарх Лукијан Богдановић, Димитрије Бранковић, касније далматински владика и, најзад, Иван Маширевић. Највише респекта Максимовић је имао за Маширевића, сматрајући га најзаслужнијим за стварање „карловачких ђака”, посебног типа ђака који се разликовао од ученика свих других гимназија тог времена у Хрватској и Славонији³³.

Завршетак школовања у Карловачкој гимназији значио је и завршетак једног важног периода у животу др Владана Максимовића, периода у коме се формирала његова личност и кога ће се он до последњег тренутка сећати с љубављу и сетом. Карловци и њихова гимназија остали су заувек у његовом срцу, а Максимовићеви мемоари данас су веома користан извор за проучавање културне историје српског народа у време његовог највећег замаха и успеха.

Софија Божић

Кључне речи: др Владан Максимовић, Сремски Карловци, Српска православна велика гимназија у Сремским Карловцима, просвета, школство

Sofija Božić

KARLOVCI AND KARLOVCI HIGH SCHOOL IN THE MEMOIRS OF DR VLADAN MAKSIMOVIĆ

The paper gives a picture of Karlovci and the famous Karlovci High School from the perspective of an Orthodox theological writer and theologian, professor of philosophy and ethics, lecturer in Karlovac Seminary and in the Orthodox Theological Faculty in Zagreb, Dr. Vladan Maksimović (1879–1956). His unpublished memoir, which is a contribution to the cultural history of Serbs in Vojvodina at the end of the 19th century and in which he recounts his memories and experiences from the time when he was a student in Karlovci, is being analyzed.

³² *Исџо*, 25-53.

³³ *Исџо*, стр. 53-57.